

lijina smrt in Mahničeva kritika Mrtvih src. V sredo obdobja postavlja Marja Boršnik novo in hkrati trajno Tavčarjevo ljubezen — Franico Košeninijevo. Na pisateljev literarni razvoj (Posavčeva češnja, Šarevčeva sliva) vpliva že Gogoljev Plašč, od drugih ruskih književnikov še Puškin, Turgenjev, Nekrasov, Tolstoj, Dostojevski, Karamzin in še kdo.

Tretjo dobo (peto obdobje 1887 do 1893) uvaja podatek o Tavčarjevi poroki, v literarnem ustvarjanju pa o naraščajoči politično satirični bojevitosti (satira 4000) in povezanost z naravo (V Zali). Z natančno analitično-interpretacijsko metodo pregleda avtorica vsa Tavčarjeva dela, ne glede na pomen in vrsto, nekatere na novo odkriva ali vsaj opozarja na možnost Tavčarjevega avtorstva.

Obsežnemu monografskemu delu je Marja Boršnik dodala še tri priloge: Kronološki pregled prve polovice Tavčarjevih leposlovno-prosvetnih spisov (1863—1893), Tavčarjevi in tem sorodni psevdonimi in šifre pri Slovenskem glasniku in Besedniku ter Jezikovne in pravopisne značilnosti Tavčarjevih neznanih in manj znanih del.

Ob prvem delu monografije napoveduje avtorica njen drugi del, ki bo obsegal ustvarjalno obdobje 1893 do 1923, se pravi leta slovenskega naturalizma in moderne, obdobje, v katerem je Tavčar dosegel položaj ljubljanskega župana, v literarnem ustvarjanju pa z Visoško kroniko in Cvetjem v jeseni ponovno opozoril na svojo veliko ustvarjalno moč.

VALENTIN POLANŠEK, LIPOV BOGEC

Koroški slovenski pesnik Valentin Polanšek* se je s prvo pesniško zbirko,

* Valentin Polanšek, Lipov bogec. DZS, Ljubljana 1974, opremil Rudi Španzel, str. 66.

Grape in sonce, tiskano v Celovcu, objavil v javnosti leta 1963. Iz spremne besede Janka Messnerja lahko prepoznamo v koroškem pesniku murnovsko usodo, ob nji pa je pognala besedna umetnost neposredno iz »pesnikove socialne bede in narodno-kulturnega mrka v deželi. »Messnerjevo opombo, da se je Valentin Polanšek dokopal do jezikovnega znanja »golorok in samotež«, sprejemamo kot opozorilo, ne pa kot zagovor poetike in estetske vrednosti pesnikovih sporočil. Polanškova poezija v resnici raste iz zavesti o lastni usodi (Kdo sem), iz zavesti o pesnikovem poslanstvu in moči ubesedenega humanizma. Naslednji neprekriti motiv prve zbirke je motiv ljubezni (Ne vem, Tisto poletje, Lipovka cvete (Kranj 1944), Pri tebi, Vrstnika, Ko kresna noč čarobno sije, Zaljubljen pastir, Zaljubljenca...). V drugem delu zbirke se pojavlja avtorefleksivna resignacija (Človekovo srce, V predpomladi, Veter v travi, Do mojih vrat, Hipe zlate zate, Ob vrtu), vizija kozmične sreče (Jutranji obrisi, Svetle dalje, Zlari hipi, Poljub pomladi, Vrt pripravlja), človekove povezave z zemljo (Rodna zemlja, S penico potuje mi pesem, Na polju plamen, Pod mojim oknom so travniki), minljivosti človekovega življenja (Apokalipsa jeseni, Zimsko tihožitje, Brez naslova). Tretji del zbirke odpira novo tematiko, predvsem temo slovenske Koroške in položaja Slovencev v njej. Motiv se pojavlja v pomenskih otenkih: od himnične vzvišenosti (Pozdrav Koroški, Koroška), retrospektivne resignacije (Tiha grapa, Moj požgani dom, Obirska lipa), do agitacijske prakse (Sosed pri sosedu). Četrti in zadnji del prve zbirke prinaša motiv socialne neenakosti, delavca-proletarca in prikritega agnosticizma. Zbirka Grape in sonce je v pesniškem izrazu še v marsičem začetniška, metaforika večkrat konvencionalna in neizrazita. Pesniška inspiracija sega do Murna in celo Gregorčiča, v nekaterih tekstih je opazen

vpliv ekspresionizma, vendar je izbor motivov dokaj širok.

V drugi zbirki, Karantanske (1971), se Valentinu Polanšku pesniški izraz v treh ciklih le deloma okrepi. V prvem ciklu, Solze in vino, se pesnik vrača k ljubezenskemu motivu iz prve zbirke. Erotika postaja zrela, resignacijsko umirjena, posameznikova eksistenca se odpre svetu in sočloveku ter v zadnji razvojni fazi odpira prostor motivu minljivosti sveta, življenja in smrti.

Drugi cikel devetih tekstov, Karantanske, aktualizira najprej motiv pesnikovega poslanstva: »Pesem, / ki je ljubezen, mladost, / sreča, žalost, / vera, starost, / šola, upanje . . . / Pesem, ki je v njej živel pogan, / ki je ni zapustil tlačan, / da jo ima Korotan še današnji dan!« Diahrona vizija slovenske Koroške, njene slovenske zgodovine, z deklarativno in agitacijsko besedo ubeseduje socialni in nacionalni antropocentrizem in v nemetaforični tendenčnosti oživlja zavestni klic k narodni zavesti, socialni enakosti in internacionalni koeksistenci. Namesto čakanja in upanja napovedujejo teksti akcijo.

V tretjem ciklu, Več veselih . . ., motiv internacionalizma prestopi meje Koroške (Vietnamski motiv), okrepi pa se socialna motivika (Balada o rokah, Delopustna, Sezonske dekle, Brezposelna) in v motiv človekove svobode (. . . danes zunaj, Pesem o prostosti, Več veselih).

Tako kot prva zbirka prinaša tudi druga, Karantanske, motivno raznolikost, vendar bi v njej zamenjali iskali močnejše izkoriščanje ekspresivne vrednosti jezika: v poeziji Valentina Polanška je preveč deklarativne neposrednosti, tako da v bistvu niha med klišejsko neizrazitostjo in individualnostjo izraza, ne manjka pa ji nacionalnega vitalizma.

V tretji zbirki, Lipov bogec (1974), se do revolucionarnega vitalizma stopnjuje predvsem nacionalni motiv. Iz socialne neenakosti, avtorefleksivne za-

vesti o izkoriščanju delavca, kmeta, izhaja k nacionalni in socialni zavesti (Kakor bi tuja roka, Nekrolog na poslednjega orača, Demonstracija se izjalovi), ob nji se pojavlja starčevska resignacija (Starčevo tihožitje, Tihožitje, Preostala fotografija, Pogostitev, Pokojninsko brezčasje). Ob revolucionarnem aktivizmu se v drugem ciklu pojavi celo svetobolje (Preden se pokončam), vendar se v njem rojeva prenovljena revolucionarna zavest: »Od zdaj naprej / bom bela vrana, / ki bom vsaki vrani / izključal oči.«

V nekaj tekstih se poezija Valentina Polanška dotakne skic koroškega »neproblematičnega« potrošniškega življenja (Muzejski sprehod, Tuj človek, Tankistovske, V delikatesi, Sredi občinstva, Reklame), vendar bi v slehernem tekstu zlahka opazili prikrito ironijo. Poezija v tretjem ciklu išče identiteto človekovega bivanja in bistva. Kot že v drugi zbirki se tudi tu odloča avtor za identiteto revolucionarnega posameznika, ki sta mu samoobjekvanje in bojzljivost negativni poli osebnosti.

V četrtem ciklu, Zunaj svoje sence, doseže zavest eksistencialne stiske in minevanja svoj vrh in razbremenitev v svetobolni resignaciji. Cikel Lipov bogec končuje zbirko. Iz prejšnje resignacije se v Gregorčičevem stilu stopnjuje zavest nacionalne zatiranosti in majhnosti. Vizija diahronije sveta, Koroške, niha med nacionalno smrtjo in revolucijo, med kontinuiranim tlačanstvom in revolucionarnostjo. Sklep zbirke ni resignacijski, marveč napoved nacionalno vitalistične vztrajnosti.

Valentin Polanšek se v tretji zbirki odpoveduje sentimentalnemu intimizmu in prigodniški deklarativnosti. Ob motivu nacionalnega in socialnega izkoriščanja stopnjuje zavest o minljivosti lastne eksistence, zato je ambivalenca v zbirki Lipov bogec najbolj razvidna. V zelo dostopnem, skoraj nemetaforičnem jeziku se ideja nacionalne svo-

bode in revolucionarnosti pojavlja kontinuirano, vendar revolucionarna zavest niha med vitalizmom in resignacijo in svetoboljem. To pa ruši idejo revolucije, se ji v praksi izogne in prepušča usodi. Polanškova nacionalna revolucija Gregorčičevega tipa, se pravi revolucija s samoblokado. Tipična sta za poezijo Valentina Polanška v celoti oba cikla tretje zbirke: Zunaj svoje sence in Lipov bogec in predstavljata v okviru avtorjeve poetike njen vrh.

Poezija Valentina Polanška sodi po svoji generacijski pripadnosti med poezijo prve povojne pesniške generacije, vendar po svoji izpovedni moči zaostaja za njo. Usmerjenost v konkretno tematiko in deklarativno-agitacijski izraz ji jemlje ekspresivno moč, dopušča pa motivno širino, iz katere izstopajo socialni in nacionalni antropocentrizem in humanistična normativnost.

FRAN ALBREHT, GLEDALIŠKE KRITIKE

Izbor gledaliških kritik Frana Albrehta* zajema iz avtorjevega kritičnega pisanja med leti 1951 in 1960, se pravi iz zadnjega obdobja bogatega ustvarjalnega življenja. Desetletni urednik Ljubljanskega zvona (1922—32), pesnik, pisatelj, prevajalec, esejist in kritik je prvi obsežni izbor kritičnih prispevkov objavil v knjigi *Odsevi časa* (1960), v prvih treh delih knjige predvsem literarne kritike, eseje in ocene gledaliških sezon med leti 1918 in 1930, v četrtem delu pa eseje in kritike iz let med 1952 in 1960. Druga knjiga Frana Albrehta, *Gledališke kritike* (1973), ki ji je uvodno besedo in opombe oskrbel (tako kot prvi) Bojan Štih, prinaša predvsem gledališke kritike, ne pa po-

natisa esejev in kritik iz četrtega dela *Odsevov časa*, ki časovno sodijo med leta 1951 in 1860. Celotna podoba Albrehtovega kritičnega pisanja v tem času potemtakem obsega poleg *Gledaliških kritik* še četrtri del *Odsevov časa*.

Fran Albreht je svojo kritičsko prakso, spremljanje in ocenjevanje gledaliških predstav, začel v LZ na pobudo Otona Župančiča in si do leta 1930 pridobil dragocene izkušnje in pregled nad dolgoletnimi repertoarji predvsem osrednje slovenske gledališke hiše. Po drugi svetovni vojni je Albrehta ponovno povabil k estetsko-kritičnemu spremljanju gledaliških predstav urednik kulturne rubrike Slovenskega poročevalca Milan Šega. To delo je avtor *Gledaliških kritik* opravljal vse do sredine leta 1960, tako da ga lahko uvrščamo med najvidnejše slovenske gledališke kritike med leti 1918 in 1960.

Posebnost Albrehtovega estetsko-kritičnega pisanja je izhajanje iz gledališke predstave, iz teatra in ne iz teksta, vendar v posameznih prispevkih ne manjka literarnozgodovinskih opomb, misli o jeziku dela, prevodu, primerjanj posameznih predstav z nekaterimi prejšnjimi, predvojnimi, pa vse do vrednotenja primernosti in neprimernosti programskega izbora gledaliških del. S posebno pazljivostjo je Fran Albreht spremljal gostovanje tujih gledališč v Ljubljani, npr. dunajskega Burgtheatra, pariškega Théâtre national populaire, pekinškega Klasičnega gledališča, Ljudskega umetniškega gledališča, moskovskega Hudožestvenega gledališča Maksim Gorki, londonskega Old Vic in številnih jugoslovanskih gledališč ter ob njihovih gledaliških predstavah primerjal domače gledališke dosežke.

Vrsta Albrehtovih esejističnih prispevkov med gledališkimi kritikami je teoretsko-polemične ali refleksivne narave. Sem bi lahko šteli polemiko s Stanetom Severjem o »zvezdništvu« (Previsoko sem meril) in Lojzetom Filipičem o Krpanovi kobili (Besede, be-

* Fran Albreht, *Gledališke kritike* 1951 do 1960. Izbral in uredil Bojan Štih, Slovenska matica 1973, zbirka *Razprave* in esej 18, opremil Nils Orthaber, str. 309.